

ראיית הנולד בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית

יואב גלבר

מבחנו של המנהיג הרואה את הנולד הוא ביכולתו לכפות את ראיית היחיד שלו, ובעיקר את המסקנות המתחייבות ממנה, על הסובבים אותו. בזמנים כאלה של הכרעות, בדידותו היא הרבה ביותר.

לית מאן דפליג, שמבין הדמויות המרכזיות בהיסטוריה היהודית החדשה, בן גוריון הוא המועמד הראשון להיכלל באותה קטגוריה נדירה של מנהיגים שהטביעו את חותמם האישי על מהלך ההיסטוריה – של עמם לפחות, אם לא של האנושות בכללה. מועמד ראשון במעלה, וככל הנראה, גם היחיד. לעומת זה אין הסכמה כללית בשאלה, בזכות מה הגיע למעמד כזה: האם בשל תחושת השליחות ההיסטורית הטבועה בו? או שמא הודות לדבקותו העיקשת במטרותיו? ואולי בגלל ראייתו הכוללת, המשלבת את כל התחומים

והנושאים למאמץ מרכזי אחד? כושרו הטקטי-מניפולטיבי? שפתנות אישית? ואולי בשל הריאליזם המפוכח שלו – יכולתו לנתח מצבים ולהעריך נכונה את הכוחות הפועלים בהם? ודאי, כל התכונות הללו נמצאו בבן גוריון ושימשו יסוד למנהיגותו ולדרך שהתווה לעם. ואולם אין די בהן כדי להסביר את ייחודו.

בקרב עמיתיו, בני דור המהפכות הרוסיות – דור של ענקים ששינה את פני ההיסטוריה, היהודית והכללית – לא מעטים היו חדורי תחושת שליחות נלהבת; עקשנותם וקנאותם לדרכם היו לשם דבר; בדרכם הציבורית הם תמרנו בשורה ארוכה של איחודים ופילוגים; היתה להם כריזמה שמשכה אחריהם ציבור של נאמנים ותומכים, ושפתנותם לא נפלה משלו. אצל מקצתם גם נמצא שילוב של כל התכונות הללו גם יחד. אף על פי כן, לא היתה מנהיגותם של ישראל שוחט, מנדל אלקינד, יצחק טבנקין, ברל כצנלסון, זאב ז'בוטינסקי ואפילו זו של חיים ויצמן ומאוחר יותר של גולדה מאיר, מנהיגות מן הסוג המטביע חותם אישי על מהלך ההיסטוריה.

נדרש אפוא הסבר נוסף לחידת גדולתו של בן גוריון, הסבר שיענה על השאלה במה ייחודו משאר הדמויות בנות דורו והדורות שלפניו ולאחריו. את התשובה אני מציע לחפש באותה תכונה, או כושר, שמקובל לכנותו בשם "ראיית הנולד".

נהוג, בעיקר בראיה לאחור, לדבר – ובצדק – על בן גוריון כעל "איש חזון". הכוונה היא בדרך כלל ל"חזון" במשמעות של הצבת אתגרים מפליגים וארוכי טווח לעם, בבחינת "באין חזון יפרע עם". איני בא לחלוק על החזון, או להמעט מחשיבותו, אך לא עליו בא אני לדבר כאן. במונח "ראיית הנולד" אני מתכוון למשהו שונה, שאינו נוגע לזיקה שבין המנהיג למונהגים, אלא לאופן חשיבתו ופעולתו של המנהיג.

החזון הוא מושג מטה-מציאותי. משהו המונח הרחק מעבר לתחומי המציאות העכשווית, שבעלי החזון מנסים לכוונה לעברו. הוא בבחינת שיקוף הרצוי והנשאף לעומת המצוי והקיים. אין הוא עניין למימוש מיידי, ובעצם אין הוא חלק מעולמם של החוזים, דוגמת הנביאים בזמנם. ציוניותם של מבשרי הציונות, ואפילו של חובבי ציון, היתה בבחינת חזון בלבד עד שבא הרצל והחל לתרגמה

ראיית הנולד בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית

יואב גלבר

למונחיה של המציאות המדינית והחברתית בדרך בנייתה של תנועה ציונית. ואף על פי כן הייתי משייך עדין את הרצל לבעלי החזון יותר מאשר למדינאים. ואילו חזונו של בן גוריון נגע יותר לדמותו הרצויה של העם מן הבחינות השונות העושות עם לעם סגולה, ופחות מזה – אם בכלל – לדרכו המדינית.

בניגוד לחזון, ראיית הנולד מעוגנת כל כולה במציאות. זוהי היכולת להתבונן בתהליך היסטורי מורכב במהלך התרחשותו, לאתר את מגמתו, לזהות בו תפניות, להבין את הכוחות הפועלים בו ומניעיהם, להעריך נכונה את עוצמתם ולנתח את משקלם היחסי, ומכל אלה להסיק את המסקנות הנכונות לגבי המשכו של התהליך. אין זו תכונה נפוצה כלל ועיקר. רק מעטים מבין אלה שפרנסתם על ראיית הנולד מהיום למחר – פרשני האירועים השוטפים, בתחום הפוליטי, האקדמי או התקשורתי – ניחנו בה. קל וחומר מי שניטל עליו בתוקף תפקידו ואחריותו להתמודד עם הבנתם של תהליכים היסטוריים מורכבים, רב-גוניים וממושכים. "מצעד האיוולת" של ברברה טוכמן הוא סקירה מאלפת של כשלים בראיית הנולד, וניתן להוסיף עליהם עוד כהנה וכהנה. מעטות בהרבה הדוגמאות ההיסטוריות לקריאה נכונה של התהליכים ומגמותיהם, ועוד יותר מעטות הן הדוגמאות לתרגומה של הקריאה הנכונה לשפת המעשה הנכון.

עניין אחרון זה – התרגום לשפת המעשה – הוא המבדיל בין המנהיג הרואה את הנולד ובין איש הרוח הרואה אותו. רגישותו של איש הרוח, או כושרו האינטלקטואלי, עשויים להביאו לכלל ראיית הנולד, ואולם אין הוא חייב ליישמה למציאות. לכל היותר יתריע ועל פי רוב יגלה שקולו קול קורא במדבר. הוא יישאר בבדידותו, ויזכר בדיעבד כמי שאולי הקדים וראה את ההתפתחות, אך לא היה בכוחו להשפיע עליה או לקדם את פניה. מבחנו של המנהיג הרואה את הנולד, לעומת זה, הוא ביכולתו לכפות את ראיית היחיד שלו, ובעיקר את המסקנות המחייבות ממנה, על הסובבים אותו. הללו עדיין אינם מבינים את מה שתפס כבר המנהיג; מסקנותיו – הכרוכות על פי רוב בשינויים שנועדו לקדם את פני הנולד – נראות להם מאיימות על הסדר הקיים שהורגלו בו, ועל כן הן מעוררות התנגדות. אפילו תומכיו, כיוון שאין הם יורדים עדיין לסוף דעתו, מהססים בתמיכתם. את כל אלה עליו להוביל אחריו. בזמנים כאלה של הכרעות בפרשות דרכים, של קבלת החלטות המובילות לשינוי הדרך, בדידותו של המנהיג – שהוא איש בודד בדרך כלל – היא הרבה ביותר. כאן נבחן הצירוף של ראיית הנולד עם תכונותיו האחרות. נקודות מפנה הן אפוא מבחניה הגדולים של מנהיגות, ועל ארבע נקודות כאלה בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית ברצוני להתעכב.

לאחרונה גבר העיסוק בשאלת יחסו של בן גוריון לשואה. כיוון שאני עוסק בראיית הנולד של בן גוריון, השאלה המתבקשת היא האם ראה את השואה מבעוד מועד. השורה התחתונה של התשובה היא, כמובן, שלילית, כפי שהיא שלילית לגבי כל אדם אחר. למרות סמיכות הזמנים, לצפות ב-1933, ואפילו ב-1938, את השואה כפי שהתרחשה בנסיבות של 1941, היה בגדר חזון מפליג יותר מאשר ראיית הנולד. הבחינה הרלוונטית היא אפוא כיצד העריך בן גוריון את השפעת האירועים בגרמניה על העם היהודי, ואילו מסקנות הסיק מהערכתו זו לגבי דרכו בהנהגת הישוב (שכן עדין לא היה מנהיגה של התנועה הציונית) במחצית השנייה של שנות השלושים.

ראיית הנולד בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית

יואב גלבר

בן גוריון הגיע לתפקיד של הנהגה לאומית בשעה שחלה החמרה ניכרת במצוקתם של יהודי גרמניה, והלך והתמוטט הבסיס לקיומם של יהודי רוב ארצות מרכז ומזרח אירופה. המשבר העמיד לראשונה את הפתרון הציוני לבעיה היהודית במבחן של התמודדות עם מצוקתו של ציבור יהודי שלם באחת מארצות הגולה. בן גוריון, כפי שכבר הראה שבתני טבת, העריך את המשבר במלוא החומרה שבה ניתן היה להעריכו באמצע שנות השלושים. הוא הבין את הזיקה בין הדוגמה שהראה המשטר הנאצי בגרמניה ביחסו ליהודים, ובין השלכותיה על מדינות מזרח אירופה, המתלבטות מזה שנים – מסיבות פנימיות שלהן – במדיניותן כלפי המיעוט היהודי ונוטות להקשיחה יותר ויותר. הוא הבחין בהתמוטטות הכוללת של מעמד היהודים בארצות הללו, והעריך כי בהעדר אפשרות לקיום יהודי בארצות מושבם הנוכחיות, הוא יתפתח באחד משני כיוונים אפשריים: א. פתרון ציוני של השאלה בארץ ישראל על ידי עליה המונית. ב. פתרונו על ידי הגירה בלתי מבוקרת, שתפזר את היהודים בעולם ואולי אף תגיע לכלל פתרון טריטוריאליסטי.

השאלה החשובה בהקשר זה היא, האם הסיק בן גוריון את המסקנות הנכונות מהערכותיו? באותן שנים הוא ראה את שני הפתרונות כמתחרים זה בזה, ולא כמשלימים זה את זה. עתידו של הבית הלאומי נראה בעיניו תלוי ביכולתו להציע פתרון של עליה המונית למשבר באירופה, ובכך חרג מן המוסכמות המקובלות של תנועת העבודה שדגלה בעלייה סלקטיבית וזהירה, וזה היה הגורם העיקרי שהביאו לקבל בתנאים מסוימים חלוקה, בתנאי שתוביל להקמת מדינה. מצד אחר, כל צעד שנועד להקל על המשבר באירופה ואינו קשור בביסוסו של הבית הלאומי נראה לו מסוכן ואף מחייב התנגדות. מושגי הזמן בהם חשב על פתרון שאלת יהודי אירופה לא הלמו את המציאות אפילו לפני השואה. לעומת זאת חשש, בעיקר לאחר פרוץ המרד הערבי, כי שעון החול בארץ ישראל אוזל במהירות גדולה יותר, הפריז בחששותיו מפני הטריטוריאליזם, ולכן סירב לוותר למנהיגות היהודית במערב, שטענה כי בנסיבות המדיניות והכלכליות של תקופת המרד הערבי, ארץ ישראל אינה מסוגלת לשמש פתרון יחיד למשבר באירופה ויש למצוא לו פתרונות נוספים.

במשך שנתיים, מקיץ 1933 עד קיץ 1935, הובילה התנועה הציונית – בהשראתם של ארלזורוב ואחרו ויצמן – את התגובה היהודית המעשית למשבר, וארץ ישראל כארץ יחידה היתה היעד העיקרי להגירת יהודי גרמניה.

בקיץ 1935 היתה הנהגת התנועה הציונית נתונה בעיצומו של ויכוח נוקב על דרכי שיתוף הפעולה עם הלא-ציונים בהתמודדות עם המשבר. הפרימאט של התנועה הציונית היה אז בשביל בן גוריון עיקרון ברזל, שבמקרה זה האפיל על ראית הנולד. הוא הטיל את כל כובד משקלו נגד מה שנראה בעיניו כניעה לתכתיבי הלא-ציונים, ועמד על כך שהפעולה תיעשה בהנהגה ציונית ותכונן כולה לארץ ישראל. מכס ורבורג, אחת הדמויות רבות ההשפעה ביהדות הגרמנית, הציג בבהירות את הניגוד בין גישתה של הנהגה הציונית לשאלת יהודי גרמניה, ובין גישתו שלו. ארץ ישראל, כתב לבן גוריון, אינה יכולה לפתור את בעייתם של כל היהודים שייאלצו להגר מגרמניה, ואילו עליו, כנשיא אגודת העזרה של יהודי גרמניה, מוטל לסייע להגירתם לכל מקום שיהיו מעוניינים להגיע אליו, ולא רק לארץ ישראל.

ראיית הנולד בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית

יואב גלבר

בגישה זו ראה בן גוריון איום על עתידו של המפעל הציוני, ובהנהלת הסוכנות הוא התבטא נגדה בחריפות (13 בדצמבר 1935): "אנו עומדים עכשיו לפני צרור שאלות הממצות את כל הפרובלמטיקה היהודית – הניגוד שבין ההתבוללות הפילנתרופית והציונות; בין קבוצת עשירים והעם המאורגן, בין גולה ובין ארץ ישראל ... ואני יודע כוח הכסף – ואף על פי כן אינני חושש להגיד: גורל יהודי גרמניה בידינו, ולא בידי העשירים האלה. הם לבדם רק יאבדו ממונם של ישראל, יאבדו תקוותיהם של יהודי, יזיקו למפעלנו ויהרסו את התנועה הציונית – אם לא נעמוד בפרץ בכל תוקף".

בן גוריון השווה את פעולותיהם של היהודים העשירים בארצות הברית, בריטניה וגרמניה, למפעלם של הברונים הירש ורוטשילד בשלהי המאה ה-19, והצביע על ההבדל בין כשלונו מפעל היחיד של הירש להצלחת מפעלו של הנדיב, שהתמזג בתנועה הלאומית היהודית. בשאלת יהודי גרמניה הוא ראה: "טוט-קייס היסטורי של הציונות. או שהיא תיכשל כאן, או שהיא תנצח ... אם לא יהיו אמצעים נעמוד בפני משבר. העלייה תיפסק. איך יעזרו אז ליהודי גרמניה, איך יכניסו אותם לארץ? ... ואם לא בארץ ישראל, איפה יעזרו יהודי גרמניה? באורוגוואי ובאקוודור? אין אנו יכולים לתת להרוס את פעולתנו. העם היהודי, שאנו אחראים לגורלו, אינו הפקר ... אם הלא-ציונים יחליטו לתת ... עזרה ליהודי גרמניה מחוץ לארץ ישראל ... נוכרח להיפרד מהם ולהכריז עליהם מלחמה. הבית שיעמוד בראש הפעולה יהיה הבית הזה – כי זהו הבית של העם, ולא בית הלורדים היהודים באנגליה".

הקרע שנפער בשלהי 1935 בין הישוב והציבוריות היהודית במערב על רקע דרכי ההתמודדות עם משבר יהדות גרמניה היה בעל משמעויות נכבדות וארוכות טווח. הנהגת הישוב, בהשראתו של בן גוריון, כועסת וממורמרת על ההתעלמות ממנה בשלהי 1935, ויתרה בלא מאבק על עמדת הבכורה שלה בבעיה היהודית המרכזית של התקופה. היא התרכזת בעניינים הדוחקים בארץ, ומיעטה בשנים לאחר מכן להתעניין ולמלא תפקיד פעיל במאמצים לסייע ליהודי הרייך ולהגירתם ממנו, אם זו לא היתה מכוונת לארץ ישראל. בה בשעה הוסיפה הציבוריות היהודית במערב לראות בשאלת הפליטים את השאלה העיקרית החייבת להעסיק את העולם היהודי. קשייו של הישוב בשנת המרד הערבי, והמאבק המדיני על עתיד הארץ, נראו בעיני הנכבדים היהודים בארצות הברית ובריטניה משניים לעומת המצוקה היהודית הגוברת באירופה.

בן גוריון יכול היה לעמוד על הקרע בעת הקונגרס הציוני ה"א", ערב פרוץ המלחמה, כאשר ציוני אמריקה דחו כל אפשרות של תמיכה במאבק האקטיבי שתבע לנהל נגד הספר הלבן, שעה שבריטניה היא המעצמה היחידה המוכנה לפעול משהו למענם של הפליטים היהודיים. עם פרוץ המלחמה החלה להתברר לו טעותו בשלהי 1935, והוא החל לחפש דרכים לתיקונה. חיפושים אלה הם שהביאוהו לפרוגראמת בילטמור, שהיא אמנם תכנית ציונית, אך כזו שניתן היה להציעה כבסיס לשיתוף פעולה עם הלא-ציונים.

מלחמת העולם פרצה בשעה של מבוכה גדולה ומחלוקות חריפות בישוב ובתנועה הציונית, על רקע הכישלון המדיני שהביא לפרסומו של הספר הלבן, ועל רקע התפוררותה של הברית ההיסטורית הציונית-בריטית. מתוך המבוכה הזאת ניסה בן גוריון, כבר בשבוע השני של המלחמה,

ראיית הנולד בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית

יואב גלבר

להציב אתגר שיכוון את דרכו של הישוב בשנות המלחמה (מרכז מפא"י, 12 בספטמבר 1939): "אנחנו עומדים בראשית המלחמה... דרוש לנו מצפן פוליטי שיכוון את דרכנו בסבך האפל בו אנחנו נכנסים. איננו יכולים לדעת כיצד ישתלשלו הדברים, אבל דרושה לנו נקודה מאירה באופק ההיסטורי שתורה לנו את הדרך במצבים המסובכים הצפויים לנו. בעיניי, המצפן הפוליטי הזה הוא – חתירה לקראת הקמת מדינה עברית בארץ".

בן גוריון העריך נכונה את משקלם של לחצי המדינות הערביות בשינוי המדיניות הבריטית בארץ. הוא חיפש אפוא משקל שכנגד ללחצים הללו, ומצאו בארצות הברית. ואולם כדי להביא את הממשל האמריקאי לתמיכה בפתרון ציוני של שאלת ארץ ישראל, היה צריך לגייס את דעת הקהל היהודית בארצות הברית. גיוס זה היה יכול להיעשות רק על ידי הציונים האמריקאיים, ואילו את אלה ניתן היה להפעיל רק על בסיס תכנית שתהיה מוסכמת על רוב התנועה, ובראש ובראשונה על רובו של הישוב.

בן גוריון עמד על משמעותה של שלשלת זו בעת ביקורו הראשון בארצות הברית בתקופת המלחמה, בסתיו 1940. עם שובו לארץ בפברואר 1941 הוא ניסח טיוטה של עקרונות לתוכנית כזאת ("קווים למדיניות ציונית").

בחודשים שלאחר מכן הוא נפגש כמעט עם נציגי כל הגורמים הפוליטיים בישוב, במטרה לברר את יחסם לתכניתו, וניסה לגבש סביבה קונצנזוס בישוב, שהיה חלוק ומפולג בתוכו כמעט בכל נושא: חלוקה, מאבק, מדינה יהודית, פדרטיבית או דו-לאומית, התייחסות למלחמה ולגיוס, יחסי עבודה וחלוקת המשאבים. הניסיון לא עלה יפה בשלב הזה, ובן גוריון יצא שוב בקיץ 1941 לבריטניה ולארצות הברית בלי שתהיה בידיו תכנית מוסכמת על רוב הישוב. אף על פי כן שכלל ופירט את תכניתו ("קווים למדיניות הציונית" שנכתבה ב-15.10.1941) וניסה להציעה לעמיתיו בהנהלה הציונית בלונדון ולנכבדי היהדות הבריטית. משנכשל ניסיונו, עזב את בריטניה בדרכו לארצות הברית, ובשמך חודשים אחדים עשה שם נפשות לתכניתו בקרב ציונים ולא-ציונים. שיאו של מאמץ זה היה בקבלתו של נוסח בילטמור על ידי ועידת ציוני ארצות הברית במאי 1942, ואימוצו על ידי הועד הפועל הציוני בירושלים בסתיו של אותה שנה. הצהרת בילטמור היתה הגדרה ראשונה של מטרות המדיניות הציונית לתקופת המלחמה ותקופת המעבר שתבוא מיד לאחריה. ניסוחה בא לגשר על פני הפער שנפער באמצע שנות השלושים בין ציונים ולא ציונים בדרך של פשרה הדדית: הציונים ויתרו בהסכימם לסעיף הראשון במצע, שדיבר על החזרת זכויותיהם של היהודים בארצות מושבם; הלא-ציונים, שעדין התנגדו לשימוש במושג "מדינה", ויתרו בהסכימם לסעיף השני, שדיבר על הקמת ה"קומונוולט" היהודי בארץ ישראל.

בילטמור היתה נוסחה ציונית, שניתן היה להציעה כפשרה בין העמדה הציונית לעמדת הלא-ציונים. היא באה באיחור כדי לתת תשובה לנסיבות שהתקיימו בשלהי שנות השלושים, בהניחה מצב של מיליוני יהודים שיוותרו לאחר המלחמה באירופה בלא בסיס לקיומם. הנחה זו כבר היתה אנאכרוניסטית בעת קבלתו של המצע בניו-יורק, והאנכרוניזם שבה התברר סמוך לאחר אישורה בירושלים, כאשר בנובמבר 1942 התבררו משמעותה והקפה של ההשמדה. אף על פי כן נשארה

ראיית הנולד בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית

יואב גלבר

תכנית בילטמור חשובה כסיסמה וכסמל, ומיקדה סביבה את הוויכוח הפנימי בישוב. לאחר שלוש שנות מבוכה הצליחה התנועה הציונית להציב לעצמה מטרות מדיניות, שניתן היה לרכוש להן תמיכה בדעת הקהל היהודית והכללית. במידה מסוימת היא גם הצליחה להחזיר לעצמה את היוזמה המדינית, שאבדה לה עם פרסום הספר הלבן.

בן גוריון היה הראשון לעמוד על האנכרוניזם שבתכנית בילטמור. לאחר שכה טרח לגבש אותה ולהסיק מכך את המסקנות. עוד בעיצומה של המלחמה הוא הכיר בתפקיד המרכזי שתמלא שארית הפליטה במאבק הציוני לאחר המלחמה; בצורך לרכוש את כולה – או לפחות את רובה – למפעל הציוני, ובצורך להעלות לארץ את יהודי ארצות המזרח כדי להבטיח את הרוב היהודי בה. הוא גם הסיק את המסקנות המהפכניות הנובעות מהכרה זו בנוגע למדיניות העלייה הציונית, לאופי השליחות לגולה ומימדיה, ולהכרח שבשיתוף הפעולה עם יהודי המערב. הערכותיו החרידו את עמיתיו בקואליציה הציונית ומסקנותיו נדחו על ידי מתנגדיו, בעיקר מן השמאל הציוני. הללו חלקו על תפיסתו החדשה, שביקשה להרחיב את החלוציות מן הגופים האליטיסטיים, שנשאו את דגלה בין שתי מלחמות העולם, אל ציבור רחב הרבה יותר, שיישא שליחות אל הכלל היהודי ולא אל התנועות בלבד. לאחר השואה וחורבנו של הנער החלוצי בתוך החורבן הכללי, נראה לו, לבן גוריון, שלמען הגשמת המפעל הציוני איך די בשרידים שנותרו מן הנוער הזה, ויש להגיע אל השרידים כולם ולגייסם למאבק.

על אף החששות וההתנגדות השקיע אפוא בן גוריון את עיקר מאמציו מסתיו 1944 ועד חורף 1946 ביישום המסקנות הנובעות מהערכתו את מצב העם היהודי לאחר השואה, אותה סיכם בצורה תמציתית ונוקבת ביומו ב-13 ביולי 1945 בעת שהיה באוניה בדרכו מארצות הברית לוועידה הציונית בלונדון. תחילה עשה את חשבונו הדמוגרפי של העם היהודי לפני השואה ובעקבותיה, ולאחר מכן כתב: "אטאטיזציה גוברת בעולם שוללת חופש היהודים, מקפחת רכושם, מפוררת אחדותם ומסכנת קיומם הלאומי (דוגמה בולטת – רוסיה). שארית יהודי מזרח אירופה ... מנתקים בכוח ומשותקים. התנגדות הערבים נעזרת באמצעים ממלכתיים (בארצות השכנות) וטרור (בארץ) ... ייסוד מיידי של מדינה יהודית – תנאי לבנין הארץ, להצלת קיבוצים מתערערים, לשמירת קיום האומה ולברית שלום עם הערבים. אנחנו מהווים חמישה גושים ... עלינו להעלות בהקדם כל גוש 5 [יהדות המזרח], רובו של גוש 4 [מערב אירופה], כל מה שאפשר מגוש 3 [מזרח אירופה] וחלוצים מגוש 2 [הארצות האנגלו-סקסיות ואמריקה הלטינית] ... ההשמדה, המגמות הממלכתיות בעולם וקיום הספר הלבן מעמידים קיומו של העם היהודי בספק. התבוללות כפויה, רצויה, הפיכת היהדות לדת, ערעור הדת, הקפאת הישוב בארץ (תוצאות): ערעור עצמאות כלכלית ותרבותית, הסתגלות לעם הערבי – דו-לאומיות, צעד ראשון להתבוללות – רק מדינה מיידי בארץ, העלאה רבתי, פעולה חינוכית בגולה, לחץ פוליטי לשחרור קיבוצים במזרח אירופה בכח המדינה העברית ובעזרת יהודי אמריקה – יכולים להפוך הגלגל".

לאחר המלחמה החל אפוא בן גוריון במה שנראה לו כמאמץ להפוך את גלגל ההיסטוריה. לדעתו, רק הישוב יכול היה – במאבקו – למנוע פתרון אנטי-ציוני של שאלת ארץ-ישראל. ואולם בה

ראיית הנולד בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית

יואב גלבר

במידה היה משוכנע כי אין בכוחו של הישוב לכפות פתרון ציוני של השאלה. לפתרון כזה ניתן היה להגיע רק במאמץ משותף של הישוב, יהדות ארצות הברית ושארית הפליטה באירופה. החוליה החלשה במשולש זה נראתה לו האחרונה, ולפיכך השקיע בה את עיקר מאמציו האישיים. בהקשר זה יש לראות את ניסיונותיו להגיע מהר ככל האפשר אל ריכוזי שארית הפליטה בבולגריה וברומניה (כבר ב-1944); מאמציו להשיג את תמיכת יהודי ארצות הברית במאבק הציוני לצורותיו השונות לאחר המלחמה; פעולותיו לארגון מערך השליחות באירופה על שלוחותיו השונות – החיילים הארצישראליים בצבא הבריטי, שליחי התנועות, והשליחים לחינוך, הגנה, בריחה והעפלה – לאחר המלחמה; ביקוריו במחנות העקורים בגרמניה ומגעיו עם הגנרלים האמריקאים, שנועדו להבטיח את קליטתה של תנועת הבריחה באזור הכיבוש האמריקאי ואת חופש הפעולה הציוני במחנות.

מבחינתו של בן גוריון נסתיים למעשה פרק זה עם סיום עבודתה של הועדה האנגלו-אמריקאית. מסוף 1946 ואילך הוא הניח כי סופו של המאבק המדיני להסתיים בהצלחה. בנקודה זו הוא החל לצפות, הרבה לפני שאר כל עמיתיו, שמעייניהם היו עדיין מרוכזים במהלכים הדיפלומטיים, אל ההתמודדות הצבאית המכרעת עם מדינות ערב, המצפה לישוב לאחר סיומו המוצלח של המאבק האנטי-בריטי ויציאתם של הבריטים מן הארץ. התמודדות זו חייבה, לדעתו, שינוי מפליג בסדר העדיפויות הלאומי, שיעמיד את נושא הביטחון בראש הסולם. הוא החל אפוא לפעול – מול התנגדות גוברת והולכת, שנבעה מחוסר הבנה של התהליך ההיסטורי ו/או מחשש לפגיעתו באינטרסים משוריינים – להכנת הישוב לקראת המלחמה המצפה לו, ובה בעת החל להניח את היסודות לעיצוב דמותה של המדינה שתקום תוך כדי מלחמה, ובעיקר לקביעת מקומו של הצבא בתוכה.

הבאתי כאן פרשות דרכים בדרכו של בן גוריון בהנהגה הלאומית, שבהן נבחנו ראיית הנולד שלו ויכולתו לממש את המסקנות המתחייבות ממנה.

נקודות נוספות:

1. שינוי סדר העדיפות הלאומי בקונגרס בבאזל בדצמבר 1946 ויישומו לקראת, ובעיקר במהלך מלחמת העצמאות.
 2. פירוק הפלמ"ח בפרספקטיבה של היום, לאור הסכסוך על ישיבות ההסדר.
 3. פתיחת שערי הארץ בעיצומה של מלחמת העצמאות והעלייה ההמונית אחריה.
 4. הסכם השילומים ו"גרמניה האחרת".
 5. דרישתו לשינוי שיטת הבחירות בפרספקטיבה של משבר המשילות היום
- אמנם אין אלו הנקודות היחידות בדרכו, שבהן נבחנה תכונה בסיסית זו של מנהיגותו, אך די בדוגמאות הללו כדי להמחיש עד כמה מילאה ראיית הנולד בתהליכים היסטוריים מורכבים וארוכי-טווח תפקיד מרכזי בהכרעותיו של בן גוריון ובמנהיגותו, ועד כמה היא מייחדת אותו, לא רק משאר בני דורו בהנהגה היהודית, כי אם גם בפרספקטיבה רחבה הרבה מזה בזמן ובמרחב.